

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Om "vendeltidens" ålder och ursprung

Olsén, Pär

Fornvännen 76, 8-15

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1981_008

Ingår i: samla.raa.se

Om "vendeltidens" ålder och ursprung

Av Pär Olsén

Olsén, P. 1981. Om "vendeltidens" ålder och ursprung. (On the age and origin of the concept *Vendeltiden* — the Vendel Period.) *Fornvännen* 76. Stockholm.

The Iron Age finds made in 1881 at Vendel in Uppland proved so remarkable that as time passed the latter part of "Folkvandringstiden" (the Migration Period) = c. 550—800 A.D. was renamed "Vendeltiden", now the only term accepted in Sweden. After scrutiny the author finds that the initiator of the new concept was the art-historian Axel Romdahl, who used it already in 1916 to stress the cultural originality of the period. Although many other scholars followed suit it was not until 1922 that the name acquired authority as the designation of a chronological period. Nils Åberg appears to have been the first to so apply it. However, other scholars followed his example and since the late 1930's *Vendeltid* has been accepted in Sweden as the name of this period.

Pär Olsén, Luthagsplanaden 21 A, S-752 25 Uppsala, Sweden.

När Oscar Montelius 1872 utgav sin atlas *Svenska fornsaker*, indelade han järnåldern i tre delar:

I. Början af järnåldern, eller den s. k. *äldre järnåldern*, som omfattar tiden från Kristi födelse till omkr. år 450.

II. *Midten af järnåldern*, från omkr. 450 till omkr. år 700.

III. Slutet af järnåldern, den s. k. *yngre järnåldern*, från omkr. år 700 till senare hälften af det 11:e århundradet.

Äldre järnåldern var den romerska tiden. Hit fördes också en del föremål, som senare betecknats som förromerska, ehuru Montelius ännu ej vågade låta järnåldern börja tidigare än omkr. Kristi födelse. Mitten av järnåldern motsvarade vår folkvandringstid och äldre vendeltid; 700-talets fornsaker fördes tillsammans med vikingatidens till yngre järnåldern.

Inom varje del är föremålen uppställda efter kategorier: först enkla järnredskap, så svärd, andra vapen, söljor, spännen, smycken osv., ordnade efter ålder. Varje serie löper

genom hela perioden. I del II är sålunda föremålen från vår folkvandringstid och vendeltid ej skilda åt på annat sätt än att de folkvandringstida i varje serie står först. På samma sätt är föremålen från 700-talet placerade först i de olika serierna från yngre järnåldern.

En mera ingående analys av fornsaksmaterialet framlade Hans Hildebrand 1878 i sin studie *Jernåldern på Gotland*, publicerad i fyra avsnitt i *Vitterhetsakademiens Månadsblad*. Som titeln anger behandlar han här endast det gotländska materialet. Han indelar det i sex grupper, av vilka den första motsvarar vår romerska järnålder, den andra vår folkvandringstid, den tredje och fjärde vår vendeltid och de tre sista vikingatiden.

När så Vendelfyndet kom 1881—1882 och preliminärt publicerades av utgrävaren Hjalmar Stolpe i *Antiqvarisk Tidskrift* bd 8 (1884), förde han den äldsta gruppen av gravarna (I, X, XI, III) till "den s. k. mellersta järnåldern", dvs. Montelius avdelning II. Om de övriga säger han utan närmare specificering att "de bilda en öfvergång till

Jernåldern.

Period 6 (400—600).

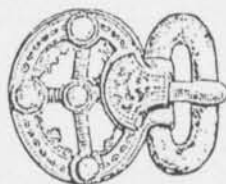
1. Jern och brons.

3. Guld.

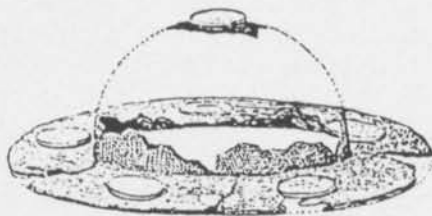
4 b.

4 a. Brons.

5. Guld.

2. Jern och brons.

Fig. 1. Montelius typplansch avseende järnålderns period 6 — äldre folkvandringstid. Efter Montelius 1893. — Table of types concerning period 6 — early migration period according to Montelius 1893.

den yngre jernåldern tills de helt och hållet antaga dennas karaktär". Gravarna XII och XIV var vid denna tidpunkt ej kända, de utgrävdes först 1893.

I en efterföljande uppsats i samma häfte av *Antiquarisk Tidskrift* gav Hans Hildebrand sin syn på Vendelfyndet och dess kulturella ställning. Liksom Stolpe placerade han den äldre gruppen av gravar i "den tidigare jernålderns slutperiod, den s. k. mellanjernåldern".

År 1892 publicerade Montelius i *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift* bd 8 sin *Öfversikt öfver den nordiska forntidens perioder intill kristendomens införande*, följande år kompletterad med en serie planscher i *Vitterhetsakademiens Månadsblad* (årg. 22). Han indelar här järnåldern i 8 perioder, en indelning som sedan dess kommit att bli bestående. Hela skedet 400—800 får här benämningen folkvandringstiden men uppdelas på två perioder, per. VI, äldre folkvandringstid, 400—600, och per. VII, yngre folkvandringstid, 600—800.

Yngre folkvandringstid blev så under lång tid benämningen på per. VII. En förskjutning av dateringen skedde, när Birger Nerman i sitt arbete *Gravfynden på Gotland 550—800* (Nerman 1919) lät perioden börja år 550 i stället för 600. Han följde här Knut Stjernas kronologi i *Bidrag till Bornholms befolkningshistoria* (1905). Den nya gränsdragningen stod f. ö. i ganska god överensstämmelse med Montelius. Denne förde nämligen sådana föremål, som Nerman placerade i sitt 1:a skede, till slutet av äldre folkvandringstid (fig. 1; Montelius 1893 pl. 18 fig. 1, 2 och 4). Om de tidiga ryggnappsspännena säger också Montelius, att de tydligen tillhör slutet av det 6:e och början av det 7:e århundradet (Montelius 1893 sid. 154).

Den nya dateringen av per. VII blev efter hand allmänt antagen. Blott Åberg höll fast vid dateringen 600—800. Ännu i *Den historiska relationen mellan folkvandringstid och vendeltid* (1953) daterar han det första skedet av vendeltiden, som föregick "båtgravstiden" — alltså motsvarigheten till Nermans skede I — till förra hälften av 600-talet (1953 sid. 108 ff.). (Om Sune Lindqvists

och Greta Arwidssons tidigare uppfattning av vendeltidens början se nedan.)

Första gången ordet *Vendeltid* förekommer är så vitt jag vet i Axel Romdahls 1916 utgivna bok *Gammal konst. Studier och fynd*. I uppsatsen *Vendel och Byzans* (enligt uppgift i innehållsförteckningen skriven 1915) talar han på flera ställen om Vendeltiden: Sid. 9: "Vendeltidens Norden"; sid. 18: "600-talets, Vendeltidens, svenska kultur"; sid. 19: "Större vikt är väl att fästa vid förekomsten under Vendeltid av praktfulla emalj arbeten sådana som bletslet ur grav III, daterad till 700-talet". Vendeltiden är sålunda för honom 600- och 700-talen, men förmodligen har han ej uppfattat ordet *Vendeltid* som en exakt periodbeteckning utan endast velat ange att de företeelser, han behandlar, härrör från de rika Vendelfyndens tid. Den kultur de tillhör kallar han "Vendeltidens kultur" (sid. 20), ej *Vendelkultur*.

Den som först upptar begreppet *Vendeltid* är sålunda en konsthistoriker, ej en arkeolog.

Den förste arkeologen är T. J. Arne, som 1919 i *Fornvännen* publicerade uppsatsen *Gravar från "Vendeltid" vid Lagerlunda i Kärna socken, Östergötland*. Utom i rubriken förekommer benämningen *Vendeltid*, här utan citationstecken, på ett ställe i texten (om gravar från Ramsjö i Björklinge, som Arne "på grund av innehållet är hågad att delvis datera till *Vendeltid*", a. a. sid. 15). I omedelbart föregående stycke talas emellertid om spelbrickor, "anträffade i folkvandringstidens gravar och speciellt i 600-talets". Det förefaller som om Arne, liksom Romdahl, med ordet *Vendeltid* endast vill markera samtidighet med de rika Vendelfynden, ej beteckna en viss period. Hans periodnamn är folkvandringstiden. Belysande är att han i båda fallen använder formen *Vendeltid*, ej *Vendeltiden*.

Samma formulering har Sune Lindqvist, när han i *Fornvännen* 1921 citerar Arne: "de många gravar från *Vendeltid*... som T. J. Arne sammanställt" (a. a. sid. 90). Ej heller här har *Vendeltid* uppfattats som en periodbeteckning, vilket ej minst framgår av att Lindqvist långt senare har folkvandringstid som periodnamn.

I Nils Åbergs uppsats *Stil II i Fornvännen* 1922 är däremot Vendeltiden, fortfarande skrivet med stor bokstav, att uppfatta som periodnamn. (Åberg synes alltså vara den som infört denna periodbeteckning i den arkeologiska litteraturen.) I sitt 1925 utgivna arbete *Forntida nordiska ornamentik* har han en kronologisk tabell, som inledes med följande anmärkning: "Benämningarna äldre och yngre folkvandringstid äro här ändrade till folkvandringstid och Vendeltid. Sistnämnda terminologi används av Shetelig i Osebergsfundet, bd III." Shetelig använder emellertid icke benämningen Vendeltid, han talar endast om Vendelstilar (äldre och yngre Vendelstil, motsvarande Salins stil II och stil III). Även om det är denna Sheteligs terminologi, som utgör bakgrunden till Åbergs nya periodbeteckning, så måste Åberg uppfattas som den som infört periodbeteckningen Vendeltiden i den arkeologiska litteraturen.

Vad *Vendelkulturen* beträffar så nämns den första gången, så vitt jag kunnat utröna, i *Fornvännen* 1922 i ovannämnda uppsats av Åberg (sid. 21) och i Lindqvists uppsats *Vår folkvandringstids historia*, (sid. 184). Lindqvists uppsats står i ett senare häfte av årgången, men kan vara lika tidigt inlämnad, eller i varje fall författad, som Åbergs, och man får väl därför betrakta båda som samtidiga introduktörer av termen.

Åberg talar om "ornamentik av typ Salin fig. 551—554, bestående av efter varandra gående vågor med ett djurhuvud vid varje vågtopp... detta inom den svenska Vendelkulturen så välkända motiv". Han har ingen förklaring av termen utan uppfattar den tydligen som ett välkänt begrepp. Detsamma gäller väl Lindqvist, som säger att "det är från Finland eller Gotland som Vendelkulturen kommit till Uppland".

Perioden kallar Lindqvist fortfarande folkvandringstid, så i de båda uppsatserna i *Fornvännen* 1925 om nordiska och kontinentala hjälmar, så också i *Vendelkulturens ålder och ursprung* (1926). Den östnordiska Vendelkulturen var enligt Lindqvist till stor del samtidig med sin västnordiska motsvarighet, karaktäriserad av stil I. Båda till-

hörde enligt Lindqvist folkvandringstiden. Vendelkulturens början ville han föra till tiden omkring 500, och han motsatte sig därför en till tiden efter 600 (eller 550) begränsad Vendeltid (Lindqvist 1925 sid. 5).

Ännu i uppsatsen *Valsgärde gravbacke i Rig 1929* talade Lindqvist om förhoppningarna att i Valsgärde finna båtgravar, "som anlagts under folkvandringstiden" (Lindqvist 1929 sid. 169). Men när den första båtgraven av detta slag väl blivit funnen, skriver han i *En hjälm från Valsgärde* (1931), där han publicerar några av fynden från denna grav (grav 5), att vi funnit "våra förhoppningar bekräftade att också "Vendeltiden" skulle vara representerad inom gravfältet" (Lindqvist 1931 sid. 3). Även i den korta redogörelsen för Valsgärdegravningarna i *Fornvännen* samma år står "Vendeltiden" inom citationstecken (Lindqvist 1931 b sid. 373). Men i *Vendel Time Finds from Valsgärde* i *Acta Archaeologica* från följande år har citationstecknen slopats. Perioden förläggs här till 600- och 700-talen, "the Vendel Time, i.e. the seventh and eighth centuries" (Lindqvist 1932 sid. 21). Men det är nog fortfarande Vendelgravarnas tid som avses, ej ett mera allmänt periodnamn.

I *Svenskarna i heden tid*, den populära skildringen av "vårt lands forntida kultur och historia" från 1935 håller han ännu delvis fast vid sin äldre uppfattning av folkvandringstiden. Han erinrar om att skedet från den romerska tidens slut och fram till omkring 800 i Montelius' system benämns folkvandringstiden och delats av honom i två lika långa perioder (6 och 7). Han säger att det fortfarande kan anses berättigat "att tala åtminstone om en folkvandringstidskultur — eller Vendelkultur — såsom rådande under hela detta långa skede. Så tydligt bygga nämligen 600- och 700-talens i vårt land förekommande fornsaksformer på arvet från föregående tid. Men det synes vara lika uppenbart, att vårt land och troligen Norden i sin helhet under de två nyssnämnda seklerna i relativt lugn återhämtat sig efter folkvandringstidens historiskt kända stormar. Därför finner man numera i svensk litteratur namnet folkvandringstid oftast begränsat till

tiden 400—600 (375—550), i vilket fall "Vendeltiden" såsom redan nämnts fått beteckna den efterföljande tiden (intill omkring 800)." (Lindqvist 1935 sid. 48 f.) I tabellen på sid. 51 har han accepterat den nya indelningen och inför Vendeltiden som en period mellan folkvandringstiden och vikingatiden.

Birger Nerman är också sen att upptaga Vendeltiden som periodnamn. Visserligen nämner han i *En utvandring från Gotland och öns införlivande med Sveaväldet* (1923 sid. 18) "den s. k. Vendeltidsgruppen", som enligt Lithberg skulle ha börjat i slutet av 500-talet. Men benämningen är här helt tillfällig, väl upptagen efter Åberg (den förekommer ej i citerade arbete av Lithberg). I *Det svenska rikets uppkomst* (1925) använder han termerna äldre och yngre folkvandringstid. "Völkerwanderungszeit", utan annan indelning än fyndens hänförande till olika århundraden (eller delar av dessa), kallas hela skedet 400—800 i *Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbalticum in der jüngerer Eisenzeit* (1929).

Första gången Nerman använder beteckningen Vendeltid är i artikeln *En svensk invandring i Tröndelagen under Vendeltid i Fornvännen 1931*. Artikeln är en recension av Gutorm Gjessings uppsats *Norske ryggknappspenner fra Vendeltiden* (1929). Nerman har här upptagit Gjessings term men använder den endast i rubriken.

Ännu i *Die Völkerwanderungszeit Gotlands* (1935) har han ej fullt accepterat termen. Han omtalar i inledningen att det visat sig lämpligt att uppdelat materialet från Gotlands yngre järnålder fram till vikingatiden på två arbeten, "eine die die ältere oder die eigentliche Völkerwanderungszeit umfasst, und eine die die jüngere Völkerwanderungszeit, oft die Vendelzeit genannt, behandelt" (inledningssida utan nr).

Men när Nerman 1937 höll föredrag på kongressen i Riga, *Die Vendelkultur im Lichte der gotländischen Funde* (Nerman 1938), hade han helt accepterat den nya termen. Det var här han först lade fram sin nya, från 1919 modifierade indelning av

"das gotländische Material der Vendelzeit" i 5 perioder (Zeitstufen).

Arne, som 1919 satte "Vendeltid" inom citationstecken, har 1932 helt accepterat termen (ehuru ännu ej den nya dateringen). Sin uppsats i *Fornvännen* detta år om ett gravfält i Vendel ger han titeln *Vendel före Vendeltiden* och säger "Vendeltid har också blivit ett i Norden mycket brukat namn för denna epok (600—800 e. Kr.)" (Arne 1932 sid. 1).

Gunnar Ekholm håller däremot ännu 1935 fast vid den äldre terminologien. I boken *Fortid och fornforskning i Skandinavien* säger han att "svackorna" i Valsgärde "visat sig markera insjunkna skeppsgravar från såväl vikinga- som Vendeltid" och talar på en följande sida om "de kontinentala strömningar som ledde till uppkomsten av "Vendelkulturen" (Ekholm 1935 sid. 171, 173). Men hans genomgående beteckning av skedet är (yngre) folkvandringstid.

I sin uppsats *Some Glass Vessels from The Boat-Grave Cemetery at Valsgärde i Acta Archaeologica III* (1932) använder Greta Arwidsson benämningarna "the second half of the Migration Period" eller "the latter part of the Migration Period" om den tid som Valsgärdegravarna 5 och 6 tillhör (Arwidsson 1932 sid. 231). I det preliminära meddelandet om *Den sjunde båtgraven vid Valsgärde i Fornvännen 1935* talar hon på sid. 50 om "det rika gravgodset i folkvandringstidens gravar vid Valsgärde" medan hon på sid. 52 kallar de med Valsgärdegravarna 5 och 6 samtida Vendelgravarna för "Vendeltidsgravar". I doktorsavhandlingen *Vendelstile, Email und Glas im 7.—8. Jahrhundert* (1942) har hon helt accepterat benämningen Vendeltid (Vendelzeit), vars början hon i anslutning till Lindqvist sätter till omkring 525.

Mot slutet av 1930-talet kan periodbeteckningen vendeltiden anses vara allmänt accepterad.

I Finland lever benämningen yngre folkvandringstid kvar hos Ella Kivikoski: i *Finlands förhistoria*, svensk upplaga (1964): "yngre folkvandringstiden", i *Die Eisenzeit*

Finnlands Neuausgabe (1973): "jüngere Völkerwanderungszeit".

Andra forskare använder termen "merovingertid/Merovingerzeit". Så Helmer Salmo i *Die Waffen der Merovingerzeit in Finnland* (1938). I den svenskspråkiga uppsatsen *En kittelgrav på Virmo kyrkogård (Finskt Museum 1946)*: "merovingertid".

Nils Cleve, som i sin avhandling *Skelettgravfälten på Kjuloholm* (1943) använt dateringen "yngre folkvandringstid", talar i uppsatsen *Motsättningar i nordisk och melaneuropeisk folkvandringstidskronologi* (Cleve 1945) om "folkvandringstid" i Finland, "vendeltid" i Sverige och "merovingertid" på kontinenten.

Mats Dreijer talar 1964 (*Äländsk odling* sid. 43) om "merovingertiden eller vendeltiden", 1967 (*Glimtar ur äländsk odling* sid. 9) om "merovinger- och vikingatid", på tyska 1960, i *Hauptlinge, Kaufleute und Missionare* (sid. 113, bildunderskrift) om "Äländische Schmuckgegenstände aus der Merovingerzeit".

I Norge använder man in på 1920-talet benämningen "yngre folkvandringstid" om senare delen av skedet 400—800. Så Sigurd Grieg i *Merovingisk og norsk. Eneggede sverd fra VII. og VIII. Aarhundrede* (1923). I uppsatsen *Norske ryggknappspenner fra Vendeltiden* (1929) upptog Gutorm Gjessing termen "Vendeltiden" men han övergav den snart. I sin avhandling *Studier i norsk merovingertid* (1934) införde han periodbeteckningen "merovingertid" och den har sedan blivit bestående i norsk arkeologi.

I Danmark, där man tidigare talat om mellersta järnåldern eller den efterromerska tiden införde Johannes Brøndsted 1934 termen "germansk järnålder" för skedet 400—800. Det var i en uppsats i *Acta Archaeologica, Inedita aus dem dänischen Nationalmuseum*, där han sid. 175 säger: Der Ausdruck "germanisch" ist gewählt, um ebenso wie mit den Wörtern "keltisch" und "römisch" gewisse Hauptelemente hervorzuheben. So wie in den Jahrhunderten unmittelbar vor und nach Chr. Geb. keltisches und römisches

Wesen die Kunst, das Formgefühl und den Geschmack in Dänemark beeinflusste, so trat nach dem Ende der Völkerwanderungszeit das Germanische, endlich von fremden Einfluss befreit, in den Vordergrund. Die heimische Eigenart macht sich in dieser Zeit immer stärker geltend, bis sie sich schliesslich mit der Wikingerzeit zu voller Blüte entfaltet."

I Danmark har denna terminologi sedan dess blivit allmänt antagen: äldre germansk järnålder 400—600 och yngre germansk järnålder 600—800 (Brøndsted i *Danmarks Oldtid* båda upplagorna, 1940, 1960).

I Sverige har termen "germansk järnålder" sporadiskt använts. Så i den uppställning av järnåldern i Statens historiska museum, som nyligen nedtagits. I Eketorpspublikationen använder Ulf Näsman och Erik Wegraeus "Germanic Iron Age" i sina inledande partier (Eketorp 1976, 1979).

I Eketorp 1976 sid. 10 finnes en kronologisk tabell på engelska och svenska. I den engelska texten står "Germanic Iron Age" som överbrik med underrubrikerna "Early" och "Late". I den svenska texten har överbriken "Germansk järnålder" underrubrikerna "Folkvandringstid" och "Vendeltid". Ulf Erik Hagberg använder däremot beteckningen "the Vendel period" i sin text i Eketorp 1979.

Referenser

- Arne, T. J. 1919. Gravar från "Vendeltid" vid Lagerlunda i Kärna socken, Östergötland. *Fornvännen*.
- 1932. Vendel före Vendeltiden. *Fornvännen*.
- Arwidsson, G. 1932. Some Glass Vessels from The Boat-Grave Cemetery at Valsgärde. *Acta Archaeologica III*.
- 1935. Den sjunde båtgraven vid Valsgärde. *Fornvännen*.
- 1942. *Vendelstile, Email und Glas im 7.—8. Jahrhundert*. Valsgärdestudien I. Uppsala.
- Brøndsted, J. 1934. Inedita aus dem dänischen Nationalmuseum. I. *Acta Archaeologica V*.
- 1940. *Danmarks Oldtid. III. Jernalderen*. København. (2:a uppl. 1960).
- Cleve, N. 1943. Skelettgravfälten på Kjuloholm i Kjuloholm. *Finska fornminnesföreningens tidskrift XLIV*.

- 1945. Motsättningar i nordisk och mellan-europeisk folkvandringstidskronologi. *Strena archaeologica* Professori A. M. Tallgren dicata. *Finska fornminnesföreningens tidskrift XLV*.
- Dreijer, M. 1960. *Hauptlinge, Kaufleute und Missionare im Norden vor tausend Jahren*. Mariefhamn.
- 1964. Guldsvärdsknappen från Kastelholm. *Aländsk Odling*.
- 1967. *Glimtar ur Alands historia*. Mariefhamn.
- Eketorp, 1976, 1979. *Eketorp. Fortification and Settlement on Öland/Sweden*. 1976 *The monument*. 1979 *The Setting*. Stockholm.
- Ekholm, G. 1935. *Forntid och fornforskning i Skandinavien*. Stockholm.
- Gjessing, G. 1929. Norske ryggknappspenner fra Vendeltiden. *Det kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter 1929 NR 8*.
- 1934. Studier i norsk merovingertid. *Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. Hist.-Filos. Klasse No. 2*.
- Grieg, S. 1923. Merovingisk og norsk. Ennegede sverd fra VII. og VIII. aarhundrede. *Videnskapselskabet Skrifter Hist.-Filos. Klasse. 1922. No. 9 (tr. 1923)*.
- Hagberg, U. E. 1979. Öland during the Iron Age and Early Middle Ages. *Eketorp. The Setting*.
- Hildebrand, H. 1978. Jernåldern på Gotland. *Vitterhetsakademiens Månadsblad*.
- 1884. Vendelfyndet. Några anmärkningar. *Antiquarisk Tidskrift för Sverige 8: 1*.
- Kivikoski, E. 1964. *Finlands förhistoria*. Helsingfors.
- 1973. *Die Eisenzeit Finnlands*. Neuausgabe. Helsinki.
- Lindqvist, S. 1921. Ynglingaättens gravskick. *Fornvännen*.
- 1922. Vår folkvandringstids historia. *Fornvännen*.
- 1925 a. Vendelhjälmarnas ursprung. *Fornvännen*.
- 1925 b. De koniska hjälmarna hos de utomnordiska germanfolken under folkvandringstiden. *Fornvännen*.
- 1926. Vendelkulturens ålder och ursprung. *Vitterhetsakademiens handlingar 36: 1*.
- 1929. Valsgårde gravbacke. Ett nyupptäckt båtgravfält i Gamla Uppsala socken. *Rig*.
- 1931 a. En hjälm från Valsgårde. *Uppsala universitets årsskrift 1931. Program 3*.
- 1931 b. Båtgravarna vid Valsgårde. *Fornvännen*.
- 1932. Vendel-Time Finds from Valsgårde in the Neighbourhood of Old Uppsala. *Acta Archaeologica III*.
- 1935. *Svenskarna i heden tid*. Stockholm.
- Lithberg, N. 1913. I Munthe, H., Drag ur Gotlands odlingshistoria. *Sveriges geol. unders., Avhandlingar, ser. Ca, n:o 11*.
- Montelius, O. 1872. *Svenska fornsaker*. Stockholm.
- 1892. Öfversikt öfver den nordiska forntidens perioder intill kristendomens införande. *Svenska fornminnesföreningens tidskrift 8*.
- 1893. De förhistoriska perioderna i Skandinavien. *Vitterhetsakademiens Månadsblad 22. Bihang*.
- Nerman, B. 1919. Gravfynden på Gotland 550—800. *Antikvarisk Tidskrift för Sverige 22: 4*.
- 1923. En utvandring från Gotland och öns införlivande med Sveaväldet. *Vitterhetsakademiens handlingar III F. I: 4*.
- 1925. *Det svenska rikets uppkomst*. Stockholm.
- 1929. Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbalticum in der jüngeren Eisenzeit. *Vitterhetsakademiens handlingar 40: 1*.
- 1931. En svensk invandring i Tröndelagen under Vendeltid. *Fornvännen*.
- 1935. *Die Völkerwanderungszeit Gotlands*. Stockholm.
- 1938. Die Vendelkultur im Lichte der gotländischen Funde. *Conventus primus historicorum Balticorum Riga, 16—20 VIII 1937. Acta et relata, Riga*.
- Näsman, U., och Wegraeus, E. 1979. Introduction. *Eketorp. The Setting*.
- Romdahl, A. 1916. *Gammal konst. Studier och fynd*. Stockholm.
- Salmo, H. 1938. Die Waffen der Merowingerzeit in Finnland. *Finska fornminnesföreningens tidskrift XLII: 1*.
- 1946. En skelettgrav på Virmo kyrkogård. *Finskt Museum*.
- Shetelig, H. 1920. Vestfoldskolen. *Osebergfundet III*. Kristiania.
- Stjerna, K. 1905. Bidrag till Bornholms befolkningshistoria under järnåldern. *Antiquarisk Tidskrift för Sverige 18: 1*.
- Stolpe, Hj. 1884. Vendelfyndet. *Antiquarisk Tidskrift för Sverige 8: 1*.
- Åberg, N. 1922. Stil III. *Fornvännen*.
- 1925. *Forntida nordiska ornamentik*. Uppsala (tr. Stockholm).
- 1953. Den historiska relationen mellan folkvandringstid och vendeltid. *Vitterhetsakademiens handlingar 82*.

Zu Ursprung und Benennung der Periode *Vendeltid* (Vendelzeit)

Als Oscar Montelius 1878 seinen Atlas *Svenska Fornsäker* (Schwedische Altertümer) herausgab, teilte er die Eisenzeit in drei Abschnitte — Christi Geburt bis etwa 450, ca. 450 bis etwa 700, etwa 700 bis 2. Hälfte des 11. Jahrhunderts — ein. Der mittlere Abschnitt entsprach unserer Völkerwanderungszeit und älteren Vendelzeit. Die jüngere Vendelzeit wurde mit der Wikingerzeit dem dritten Abschnitt zugeordnet. Als die reichen Bootgräber von Vendel 1881—1882 entdeckt wurden, wies man die älteren Gräber der „Mittleren Eisenzeit“ zu. Eine der jetzigen Vendelzeit entsprechende Periode wurde erstmals 1892 von Oscar Montelius ausgesondert. Er teilte nun die Eisenzeit in 8 Perioden ein, von denen Periode VI und VII den gemeinsamen Namen Völkerwanderungszeit und eine Datierung von 400 bis 800 erhielten (Periode VI 400—600, Periode VII 600—800). Jüngere Völkerwanderungszeit blieb dann für lange Zeit die Bezeichnung der Periode, die wir jetzt Vendelzeit nennen. Ihr Anfang wurde 1919 von Birger Nerman auf 550 vorverlegt, eine Datierung (550—800), die allmählich von den meisten Archäologen angenommen wurde.

Das Wort *Vendeltiden* (die Vendelzeit) wurde zuerst von dem Kunsthistoriker Axel Romdahl 1916 angewandt. Sowohl er wie der Archäologe T. J. Arne, der 1919 von Gräbern der Vendelzeit sprach, meinten damit vermutlich nur eine Zeit, die den reichen

Vendelgräbern entsprach und keine Periodenbenennung. Nils Åberg war der erste, der 1922 in einem stillhistorischen Aufsatz in Fornvännen Vendelzeit als Bezeichnung einer Periode gebrauchte. Es dauerte doch lange, ehe der Name Vendelzeit akzeptiert wurde. So war Sune Lindqvist 1926 abgeneigt, sowohl den Namen als auch eine besondere Periode Vendelzeit aufzunehmen, da er die ostnordische Vendelkultur und die westnordische Völkerwanderungskultur als zum Teil gleichzeitig betrachtete. Aber auch die anderen zögerten. Birger Nerman, der Erforscher der Vendelkultur Gotlands, gebrauchte den Periodennamen Vendelzeit erst 1937 ohne Vorbehalt. Gegen Ende der dreißiger Jahre hatte sich diese Periodenbenennung allgemein durchgesetzt.

Im Gegensatz zum Periodennamen Vendelzeit wurde der Begriff Vendelkultur, der erstmals 1922 von Nils Åberg und Sune Lindqvist verwandt worden war, rasch allgemein gebräuchlich.

Was die anderen nordischen Länder betrifft, so wechselt man in Finnland zwischen jüngerer Völkerwanderungszeit, Vendelzeit und Merowingerzeit. In Norwegen ist man von jüngerer Völkerwanderungszeit allgemein zu Merowingerzeit übergegangen.

In Dänemark hat Brøndsted den Terminus jüngere germanische Eisenzeit eingeführt, der in Schweden sporadisch vorkommen kann (Näsman 1979).